



İLSAM Akademi Dergisi

Journal of ILSAM Academy

ISSN 2757-9212

İslam Öncesi Arap Toplumunda Şeytan Algısı

The Perception of The Devil in pre-Islamic Arabian Society

Hünkar DURMUŞ

Doktora Öğrencisi,
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı/Kelam Bilim Dalı
hdlamaz@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8441-0100.

Cilt / Issue: 2(1), 133-146

Geliş Tarihi: 25.02.2022

Kabul Tarihi: 26.03.2022

Atıf: Durmuş, Hünkar. "İslam Öncesi
Arap Toplumunda Şeytan Algısı". *İLSAM
Akademi Dergisi* 2/1 (Nisan 2022),
133-146.

Dipnot: Hünkar Durmuş, "İslam Öncesi
Arap Toplumunda Şeytan Algısı", *İLSAM
Akademi Dergisi* 2/1(Nisan 2022), Sayfa.

ÖZ

Varlığı ilk insana kadar söz konusu edilen şeytan sürekli ilgi çekmiş tarih boyunca çeşitli kesimlerin inanç örgüsünün odağında yer almıştır. İnsanın bilmediğine karşı merakı ve yaşamına dair anlam çabası onu araştırmaya ve düşünmeye sevk etmiştir. Kadim toplumlardan bu yana insan sebebini bilmediği, tanımlayamadığı hastalık, doğal afet, acı gibi istenmeyen olayları görünmeyen ruhlara atfetmiş ve çeşitli yollarla ondan sakınmaya çalışmıştır. İslam öncesi Arap toplumunda da benzer özellikler görülmüş ve huzur bozan, zarar veren insanın hayatını sekteye uğratan her şey şeytan ile ilişkilendirilmiştir. Şeytan kavramı da bu bağlamda en ilgi çekici meselelerden biri haline gelmiş ve üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı da İslam öncesi Arap toplumunda şeytanın nasıl algılandığını tespit edebilmek ve altında yatan sebepler üzerinde durmaktır. Cin kavramı ile olan sıkı ilişkisi münasebetiyle mesele beraber ele alınmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili temel literatüre müracaat edilerek önem arz ettiği düşünülen ikinci el eserlere de başvurulmuştur. Bu çalışmayla birlikte günümüz İslam inancındaki şeytan algısının kökenlerine dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar kelimeler: Şeytan, Cin, Cahiliye, Kötülük, Mitoloji.

ABSTRACT

The devil, whose origin may be thought of as old as the history of humanity, has always attracted attention and has been at the center of the belief pattern of various segments throughout history. Human-beings' curiosity about what they do not know and their effort to make sense of has led them to search and to think. Since ancient societies, humans have attributed the reasons for undesirable events such as illness, natural disasters and pain to invisible spirits since they could not explain such undesirable events, and tried to avoid them in various ways. Similar features were observed in the pre-Islamic Arabian society, and what disturbed

the peace and harmed the life of a person was associated with the devil. The concept of the devil has also become one of the most interesting issues in this context, and various studies on the concept of the devil have been carried out. The aim of this study is to determine how the devil was perceived in the pre-Islamic Arabian society and to explore the underlying factors prominent for the perception of the devil. The concept of the devil is explored by consulting arguments on jinn since they are closely related concepts. The discussion is built on the basic literature on the subject and secondary sources, which are also regarded as important. The study aims to draw attention to the origins of the perception of the devil in present Islamic belief.

Keywords: Satan, Jinn, Jahiliyyah, Evil, Mythology.

EXTENDED ABSTRACT

Evil, which has been increasing continuously throughout the history of humanity, is a problem that has always occupied the minds. However, every society has an entity associated with the evil. This entity has been identified as the devil in Pre-Islamic Arabian society. Apart from its concept, the devil, which has a dynamic structure that does not lose its vitality, is also referred to by names such as *efreet* and *marid*. The Arabian society was influenced by the ancient cultures, namely Babylonia, Assyria, and Egypt in regards to belief in the devil. The traces of various mythologies can be seen especially in their acknowledgement of supernatural powers. The Arabs used the term of *jinn* in reference to all kinds of spiritual powers that cannot be perceived or defined by the senses. In the general sense, they described the good and beneficent jinns as angels, meanwhile the bad and harmful ones were referred to as the devil. Arabs with a great imagination have associated almost everything that interferes with their daily lives and harms them with the devil.

The devil has been envisaged as various mythological beings, which is able to take the form of a number of animals, such as dogs, birds, insects, and particularly snakes as well as those that inhabit desolate places, which are more active in the dark and harm people. As a result, They created a variety of stories related to evil figures, such as *gûl*, *sel'ût*, *tinnin*, *nesnas* Moreover, *ghoul* and *sel'ut* have been envisioned as the female devil that especially appears in the form of a charming woman that seduces men. The female devil figure reveals the value of women in the society by showing the sexist approach in the Arab society.

Apart from the aforementioned creature, the causes of diseases, such as epilepsy, paralysis and plague has also been seen as the devil. Additionally, the term of devil is widely used in Arab societies as a way to insult and defame people.

In the Islamic Arabian Society, it is believed that poets had a connection with the devils, and it enhanced their poetic abilities when they were around. Therefore, poets were considered to be unordinary people, who were informed about the unseen. The poets imagined devils as individuals and included them in their poems. The Arabs exhibited the same attitude in front of the prophethood of Muhammad and called him a poet. Thus, they believed that devils dictated the Qur'an to Prophet Muhammad. On the other hand, in the Islamic belief, it was emphasized that the Qur'an was not revealed by the devils as it was not their job, and it was highlighted they were not able to hear the revelation. Allah has revealed the Qur'an in a comprehensible way for the purpose of correcting the perception of the devil that dominated the Arab society because the religion of Islam has tried to build a new worldview by considering the ontological and epistemological understandings of the existing culture. The exceeded perception of the devil in pre-Islamic Arabian society has continued until the present day and has affected many people's understanding of the devil. However, Islam has aimed to improve such superstitious beliefs.

People are in search of meaning in the situations they live in and what they see around them. Because, the humans exhibit an attitude as a result of the explanation of the evil they encounter in her life and every situation that they associate with it. For this reason, especially in societies where oral culture is dominant, people have not been able to determine the situations in which they live and the origin of what is happening around them, hence they have sought a metaphysical response and built the world of meaning with supernatural powers. There occurs a possibility that this widely-used approach might have its origins in the collective unconsciousness in psychology as it is a typical example that the similar cases give the same results in different times and places. It is seen that the poets, who were regarded to experience extraordinary behaviors were associated with the devils since their situations could not be explained. It is stated that people who live alone for a long time may experience changes in their attitudes and that these people may hear some voices and begin to see the invisible. It is possible that the poets were associated with the devils as a result of the fact that these delusions, which could arise under the influence of many biological or psychological factors, could not be explained at that time.

GİRİŞ

Şeytan, kavram olarak her dönem ve çağda çeşitli isimlerle¹ insan zihninde var ola gelmiş bir fenomendir. Kaos, yıkım, ölüm, kötülük gibi olgular çoğu zaman şeytanla ilişkilendirilmiş ve her dönem merak konusu olmuştur. İnsanla birlikte varlık sahasında yer alan şeytan insanı yakından ilgilendirmiş ve çeşitli algı biçimleriyle popülerliğini korumuştur. Şeytanın ne olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de gerçekte neyi ifade ettiğini izah etmek çok zordur. Böyle bir zorluk içerisinde kavramın ne ifade ettiği ve nasıl tasavvur edildiği konusunda toplum faktörünün önemi büyüktür. Bir kavram üzerinde ortaya konulan tasavvurlar süreç içerisinde toplumun genel algı biçimini ortaya koymaktadır. Bu şekilde kavram belli bir anlam çerçevesinde kullanılmaktadır. Şeytan kavramı da bir toplumun kötülük ile ilişkilendirdiği algı biçimleri ile kendini göstermektedir. Bu sebeple şeytanın ne olduğundan ziyade nasıl algılandığının üzerinde durmak gerekmektedir.

Kur'ân'ı Kerim nâzil olduğu dönemde toplumun genel dünya görüşü, toplumsal değerleri, kullandıkları kavramları ve algılarını görmezden gelmemiş; çoğunlukla Cahiliye dönemi Arap toplumunun habersiz olmadığı yeni kavramlar icat etmemiştir. Aksine onların aşına olduğu pek çok temel kavram üzerinden yeni bir dünya görüşü inşa etmeye çalışmıştır. Örneğin, Allah lafzı Mekkeliler tarafından bilinen ve en üst seviyede olan, saygı duyulan bir tanrı olarak kabul edilmekteydi. Fakat başka tanrıların varlığına da inanılmaktaydı. Kur'ân'ın nazil olmasıyla birlikte Arapların çoklu tanrı algısının yerini tek ve mutlak Allah inancına bırakması hedeflenmiştir.² Yani Allah lafzı aynı şekilde kullanılmış olsa da ona yüklenen anlamda bir değişim söz konusudur.³ Benzer şekilde İslam öncesi Arap toplumunda tanrılar dışında cin, şeytan, melek gibi doğaüstü güçlere inanç söz konusuydu. Kur'ân-ı Kerim'de bu varlıklara yer vermiş fakat konumları, işlevleri konusunda değişikliklere gitmiştir. Onların şeytan ve cin algısı üzerinden mesajını vermiştir. Vahyin bu yaklaşımı göz önünde bulundurularak İslam öncesi Arap toplumunda hakim olan şeytan algısı üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

¹ Şeytan kavramı için kullanılan isimler için bk: Rudwin Maximilian, *The Devil in Legend and Literature*, (La Salle, Illinois: The Open Court Publishing Company, 1959), 27-28; Rosemary Ellen Guiley, *The Encyclopedia Of Demons And Demonology*, (New York: Visionary Living, Inc., 2009), 1-321.

² Toshihiko Izutsu, *God and Man in The Quran*, (Tokyo: Keio University, 1964), 4,7.

³ el-Mü'minûn 23/84-90; Muhammed İbrahim Feyyûmî, *Tarihu'l-fikr ed-dini el-Cahili*, (Kahire: Dâru'l- Fikr el- Arabî, 1994), 468.

1. CİN VE ŞEYTAN KAVRAMLARI

İslam öncesi Arap toplumu çevresindeki pek çok kültürün tesirinde kaldığı bir gerçektir. Bâbil, Asur, Mısır, İran ve İbrânî gibi kadim kültürlerin inançlarından etkilenmiştir. Özellikle görünmeyen varlıklar konusundaki kabullerin izlerine çeşitli mitolojilerde rastlamak mümkündür. Pek çok sözlü kültür toplumlarında görülebilecek cansız varlıklara ruh atfetme veya doğa üstü güçlerle ilişkilendirme inancı Araplarda da bulunmaktadır. Özellikle cin inancı konusunda pek çok ayrıntılı hikayeler, mitolojik anlatılar yer aldığı görülmektedir.⁴ İslam öncesi Araplar görülmeyen tüm varlıklar için *cin* kavramını kullanmıştır. Cin kelimesi sözlükte *örtmek*, *gizli kalmak* anlamında *c-n-n* kökünden türemiş cins bir isimdir. Terim manası ise duyularla idrak edilemeyen, insana kavraması mümkün olmayan ama yine de kendilerine has bir yapıları olan varlıklara veya güçlere cin denilmektedir.⁵ Cin kelimesi Kur'ân'ı Kerim'de de çeşitli anlamlarda kullanılmış ve bu kökten türemiş kelimelere de yer verilmiştir. Genel olarak insanın duyularına kapalı olan kavrayış alanındaki her türlü ruhani güçleri (şeytan-melek) ifade etmek için kullanılan cin kelimesinden türemiş birçok isim ve sıfat bulunmaktadır.⁶ Bunlar; cân (yılan), cünne (kalkan), cennet (bahçe), cenin (anne karnındaki bebek), cünûn (delilik) gibi kelimeler olup Kur'ân'da örneklerini görmek mümkündür.⁷

Araplar cinleri özelliklerine göre farklı isimlerle ifade etmiştir. İnsanlar ile aynı mekanı paylaşan cinlere *âmir*, çocuklara musallat olup zarar verenlere *ervah*, insana musallat olan kötü huylu cinlere *şeytan*, bunların kötülüğü fazla olana *mârid*, çok kuvvetli olan ve kötü olanına *ifrit*, değişik şekillere girebilene ise *gûl* kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Her türlü kötülükten arınmış, saf ve temiz olan cinlere ise de *melek* demişlerdir.⁸ Yani Araplar gizli ruhani varlıkların olduğuna inanıp genel olarak bunları iki kategoride ele almış; iyi ve hayırlı olan cinlere

⁴ İbrahim Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 11-12.

⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1119), "c-n-n", 1/701-702; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Davudî, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1452), "c-n-n", 203; Korkut Dindi, "Cahiliye Araplarında Uluhiyet Anlayışı", *İslam Öncesi Arapların Düşünce Dünyasında Cin ve Şeytanın Yeri*, ed. Mahfuz Söylemez, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 80.

⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, "c-n-n", 203-205.

⁷ en-Neml 27/10; el-Mücâdele 58/16; el-Kehf 18/39; en-Necm 53/32; ez-Zâriyât 51/39 vb. 196 ayette kelimelerin benzer kullanımları yer almaktadır.

⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi'l-'Arab kable'l-İslam*, (Beyrut: Dâru'l Saki, 2001), 12/287; Ebu Mansur Sealibi, *Fikhu'l-luğa ve sirru'l-'Arabiyye*, thk. Abdürezzak el-Mehdi, (Beyrut: İhyai't-Turas el-Arabi, 2002), 67.

melek, kötü zararlı olanlarına ise *şeytan/ifrit/marid* gibi isimler kullanmışlardır.⁹ Birçok mitolojide kötü ruh olarak isimlendirilen cinlerin insanlara musallat olması ve çoğunlukla mağara, çöl, ağaç altları, ıssız mekanlarda yaşadıklarına inanılması İslam öncesi Arap toplumunda da görülmektedir. Karanlıkta daha çok aktif olan, insanları rahatsız edebilen, istediklerinde görünebilen ve hatta insanlarla evlenebildiklerinden bahsedilmektedir.¹⁰ Cinlerin insanlarla etkileşimine inanan Araplar, cinin en hafif şekilde etkisinde kalındığında cünun (aklını kaybetme) bir diğer anlamda müvesves/vesveseli, bu vesvesenin şiddetine göre memrûr (cinlenmiş), memsû ve melmûm (çarpılmış) ve son safhaya gelmiş kişi içinde mecnûn (deli) kavramlarını kullanmıştır.¹¹ Buradan hareketle Cahiliye Arapları tanımlayamadıkları sara, felç, ruhsal rahatsızlık gibi hastalıkların sebebi olarak da şeytanı görmüştür. Aynı şekilde veba (tâûn) hastalığını da şeytanın yaralaması veya kesici bir aletle delme olarak isimlendirmişlerdir.¹² O dönemde birçok fizyolojik ve ruhsal hastalıkların sebebini şeytana atfetme inancı Mezopotamya halklarında da görülen yaygın batıl inançlardan biridir.

2. CAHİLİYE ARAPLARINDA ÇEŞİTLİ ŞEYTAN TASAVVURLARI

İslam öncesi Arap toplumundaki hayal gücü yaşadıkları topraklar gibi geniştir. Farklı varlık tasavvurlarıyla süsledikleri masallar, hikayeler çokça sözlü geleneklerinde yer almaktaydı. Bu gelenek içinde şeytanla ilişki kurulabilecek önemli figürlerden *gûl* ve *sel'ût' tur*. Gûl kötü ruh, ifrit, şeytan gibi kötü bir varlığı temsil eden ve çoğunlukla yılan veya canavar olarak tasavvur edilen bir varlıktır. İsteddiği zaman farklı hayvan formlarına girebilen bu varlık özellikle yolculuk yapanların karşısına çıkıp onları yediğine inanılmaktadır. Vücudu sarı ve kırmızı kıllarla kaplı, pis kokulu, ayakları ters, çölü ve mezarlıkları mesken tutmuş, geceleri ortaya çıkan ve insan yiyen mitolojik bir figürdür. Câhiz (ö. 255/869) gûlün her türlü şekle girebilme gücü olan fakat tüm şekillerinde kadın suretinde bulunan bir tür şeytan olduğunu; bedevilerin onlarla konuşup, evlendiğini nakletmektedir.¹³ Bir rivayete göre de cin gûl, ifrit ve cinler bir zamanlar insanlar gibi yeryüzünde yaşamış varlıklardır. Bunların temel özellikleri ise isimlerinin kesinlikle zikredilmemesi gerektiği aksi takdirde zikredenin karşına hemen

⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi 'l-Arab kable 'l-İslam*, 12/ 282; Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinler*, sad. Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 66.

¹⁰ Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi 'l-Arab kable 'l-İslam*, 12/294.

¹¹ Sealibi, *Fıkhü 'l-luğa*, 108.

¹² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb. Arnavud vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 32/ 293 (No:19528).

¹³ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kitabu 'l-hayevan, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 7/426-427; Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi 'l-Arab kable 'l-İslam*, 6/728-429.

çıkıvereceği inancı hakimdir.¹⁴ Bu inanış günümüz Türk halk kültüründe devam etmekle birlikte *üç harfliler* veya *iyi saatte olsunlar* gibi ifadeler çoğunlukla tercih edilmektedir. Çünkü zikredildiğinde Arap toplumunda olduğu gibi insanın karşısına çıkıvereceğine inanılmaktadır. Benzer bir başka mitolojik figür *sel'ût* ise halk hikayelerinde anlatılan şekil olarak garip ve ürkütücü ama isteyince güzel alımlı bir kadın görünümünde olabilen, erkekleri kandırıp kendine aşık ettikten sonra onları yiyen bir tür dişi şeytan olarak tasavvur edilmektedir.¹⁵ Bu yaratığın hem suda hem çölde yaşayan¹⁶ vücudu siyah kıllarla kaplı, gözleri kırmızı, keçiye benzeyen bir şeytandır. Sel'ût diğer şeytanlar farklı olarak çok büyük olduğu ve rüzgara hükmederek insanları gök gürültüsü ile korkutacak güce hakim olduğuna inanılmaktadır.¹⁷ Bunun dışında Cahiliye Arap toplumunda benzer özelliklere sahip yarı insan yarı iblis çeşitli hayvan suretinde tahayyül edilen varlığına inanılan mitolojik bir karakter olan *nesnas* da bir tür maymuna benzeyen insanlara düşkün olan kimi rivayete göre de yakalayıp onunla birlikte olan veya insana zarar veren bir yaratıktır.¹⁸ Bir diğeri ise *tinnin* denilen hemen hemen çoğu kültürde hakim olan yılan veya timsah görünümünde ağızından ateş püsküren popüler kültürde daha çok *dragon* olarak da isimlendirilen bir tür efsanevi yaratıktır. Kuşlar gibi kanatları olan derisi pullu kuyruklu bir tür canlı olduğuna inanılan tinnin hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır.¹⁹

Cahiliye döneminde şeytan inancına işaret eden Cessâse hadisesi diye bilinen bir rivayet nakledilmektedir. Bu rivayete göre cessâsın vücudu kıllarla tamamen kaplı, irice bir dişi şeytan olduğu zikredilmektedir. Bahsi geçen hikayede insanların bu şeytandan haberdar olduğu ve onu bu özellikleri ile tanımladıkları görülmektedir.²⁰ Dişi şeytan figürü kadim birçok gelenekte yaygın olarak yer almaktadır. Araplarda da cinsiyetçi bir yaklaşımın tezahürü olarak görülebilecek dişi şeytan algısı kadınla ilişkilendirilmesi konusunda da kendini göstermektedir. Başka bir rivayet ise şeytana adanarak kesilen daha doğrusu ana atar damarın kesilmeden ölüme terk edilen bir kurban kesiminden bahsedilmektedir. Hz. Muhammed (شَرِيْطَةُ الشَّيْطَانِ)

¹⁴ Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 174.

¹⁵ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslam*, 7/729.

¹⁶ Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükri b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Buluğu'l-ereb fi marifeti ahvali'l-Arab*, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 2/339.

¹⁷ Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 178.

¹⁸ Câhız, *Kitabu'l-hayevan*, 7/106.

¹⁹ Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 180-181.

²⁰ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beirut: Dâru lhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.), "Fiten", 119 (No. 942); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), "Fiten", 66 (No. 2254 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhittin Abdulhamit, (Beirut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Melâhim", 15 (No. 4325, 4326).

denilen bu uygulamayı yasakladığı nakledilmektedir. Yine bir başka rivayette Hz. Ömer Mesruk b. Ecda'nın adını Hz. Muhammed'in "Ecda bir şeytan adıdır." sözüne binaen Mesruk b. Abdirrahman olarak değiştirmiştir.²¹ Bazı Arapların da eşlerini zemmetmek için şeytan tabirini kullandığı nakledilmektedir.²² İnsanların veya toplumların birbirini aşağılamak veya belki de daha çok kötülüğünü ifade etmek için kullandığı bilinmektedir. Fazlaca yaygın olan bu yaklaşım günümüz insanının da tercih ettiği bir kullanımdır.

Cahiliye Döneminde şeytanlar çeşitli hayvanlarla ilişkilendirilmiştir. Şeytanların başta yılan olmak üzere köpek, deve, inek, kuş, sürüngen, böcek neredeyse tüm hayvan suretinde görüldüğüne inanılmaktadır. *Kara köpek şeytandır*²³, *kara köpekleri öldürünüz*²⁴, *develerin şeytandan yaratıldığı*²⁵, *iki siyah hayvanın (akrep ve yılan) namazda dahi olursa öldürülmesi*²⁶ *kertenkeleyi öldürmenin sevap olduğu*²⁷, *örümceğin şeytan olmasından dolayı öldürülmesi*²⁸, *güvercinin şeytan olduğu*,²⁹ gibi pek çok kabuller de yer almaktadır. Çoğunlukla siyah rengin uğursuzluk getirdiğine inanan Cahiliye Arapları özellikle siyah renkli hayvanlara karşı daha acımasız olmuş ve öldürülmesi istenmiştir.³⁰

3. ARAP ŞAİRLERİ VE ŞEYTAN

İslam öncesi Arap toplumunda önemli bir yere sahip olan şairlerin cinlerle/ şeytanlarla bağlantısı olduğuna³¹ ve şairlerin etrafında şeytan dolaştıkça onların şiirdeki kabiliyetinin arttığına inanılmaktadır. Şair sıradan insan olarak görülmemiş; şeytanlarının olması hasebiyle gayba dair bilgilerden de haberdar oldukları kabul edilmiştir. Bu sebeple kendileri de diğer insanlara göre daha

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, (Mısır: Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, ts.), "Edeb", 31 (No. 3731).

²² İbn Manzûr, "ştn", 1/2265.

²³ Müslim, "Salat", 265 (No. 510); Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame, (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 1/115.

²⁴ Muhammed b. İsa b. Ali Demirî, *Hayatu'l hayevanu'l kübra*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 2/414.

²⁵ İbn Mâce, "Mesacid", 12 (No. 769); Demirî, *Hayatu'l hayevanu'l kübra*, 1/198.

²⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Salat", 169 (No. 921); İbn Mâce, "İkamet", 146 (No. 1245).

²⁷ Müslim, "Selam", 38 (No. 2240); Ebu Davud, "Nevm", 175 (No. 5263).

²⁸ Demirî, *Hayatu'l hayevanu'l kübra*, 2/225.

²⁹ Ebu Davud, "Edep", 65 (No. 4940); İbn Mâce "Edep", 44 (No. 3765).

³⁰ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kari fi şerhi sahihi'l-Buhari*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), 10/179-180. Bu konuda ayrıntı bilgi için bk. Ali Osman Ateş, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995), 357-378.

³¹ Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah Ed-Dımaşki Eş-Şibli, *Âkâmu'l-mercan fi ahkami'l-cân*, thk. İbrahim Muhammed Cemil, (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), 131.

üstün insanlar sayılmaktadır.³² Şairler şeytanları bir şahıs olarak tahayyül ederek onlara özel isimler vermiştir ve şairler bu şeytanları ile tanınır hale gelmiştir. Şeytanı ile tanınan ilk şairin İmru'l-Kays olduğu rivayet edilmekle birlikte şeytanının ismi *Lafız b. Lahiz* olduğu bilinmektedir. İmru'l-Kays'ın dışında Ubeyd b. el-Ehras'ın ve Beşir b. Ebi Hazm'ın *Hubeyd*, A'şa'nın *Mishel b. Esasel*, Kumeyt'in *Müdrık b. Vağim*, Hasan b. Sabit'in *Amr* isminde şeytanlarının olduğu kabul edilen şairlerden bazılarıdır.³³ Şiiri söylettirenin şeytanın marifeti olarak görüldüğü için o toplumda bu algı yaygın olarak kabul edilmiş görünmektedir. Rivayet kültüründe de bu yaklaşımın örnekleri mevcuttur. Hz. Muhammed'in yolda şaire denk geldiğinde *şeytanı tutun* veya *şeytanı bağlayın* sözlerini sarf ettiği ifade edilmektedir.³⁴ Cahiliye dönemi sonrasında devam ettiği görülen bu anlayış şairler için bir kaçış yolu haline gelmiştir. Emeviler Döneminin önemli şairlerinden biri olan Ferezdâk (öl. 114/732) ve Cerir'in (öl. 110/728) hiciv şiirlerinde bu anlayışın izleri görülmektedir. Örneğin Ferezdâk Cebha lakaplı Ubeyd. b. Yezid için kaside söyleyen bir adama “*Yemin olsun ki, ya Cebha'sın yahut onun şeytanısın*” ifadesini kullanmıştır.³⁵ Cerir ise şeytanını *İblislerin İblisi* olarak nitelendirdiği rivayet edilmektedir.³⁶ Benzer yaklaşım milâdî onuncu yüzyılda yaşamış şairlerin hicivlerinde de yer almış ve şairlerin aralarındaki çekişme aynı zamanda şeytanlarının da birbiri ile çekişmesini göstermiştir. Arap edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Hemedânî'nin (öl. 398/1008) Ebu Bekr el-Harezmi'yi (öl. 383/993) hicvettiği bir beyitinde şu sözler zikredilmiştir: *Karşılaştıklarında şiirim onun şiirine, şeytanım da onun şeytanına saldırır.*³⁷ Şeytanın şairin ilham kaynağı olup şiir yazmasında çok önemli bir yerinin olmasına ilişkin düşüncenin temelinde insanın ıssız yerlere yerleşmesi ve tek başına bir yaşam sürmesi ile başladığına dair rivayet bulunmaktadır. Rivayete göre uzun süre yalnız kalan insanın düşüncelere, hayallere dalmasıyla beraber bir süre sonra tavırlarının değişebileceğinden bahsedilmektedir. Böyle birinin zihninin bulanıklaşması ile görülmeyeni görmeye ve bazı sesleri duyabileceği kabul edilmektedir. İşte bu gördüğü ve duyduğu sesler zamanla kişide büyümekte ve farklı anlamlar yüklemeye başlamaktadır. Zihninde oluşturduğu bu dünya ile şair şiirlerini söze dökmektedir. O durumlarda bu kişiler cinleri gördüğüne,

³² Mustafâ Sâdık b. Abdirezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir er-Râfî, *Târîhu âdâbi'l- 'Arab*, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, ts.), 3/41.

³³ Râfî, *Târîhu âdâbi'l- 'Arab*, 3/42. Bilinen diğer şair ve şeytanları: Ziyâd ez- Zebibânî: Hazir b. Mahir, Amr b. Kutn: Cühunnâm, el- Mahbelu's- Sa'dî: Amr, Beşşâr: Senâknâk, Cerir): Müktehil, Ebu Bekr b. Düreyd: Ebu Zaciye.

³⁴ Müslim, “Şiir”, 9 (No. 2259).

³⁵ Ali Yılmaz, “Arap Edebiyatında Şeytanlı (Cinli) Şairler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 266.

³⁶ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslam*, 12/311.

³⁷ Yılmaz, “Arap Edebiyatında Şeytanlı (Cinli) Şairler”, 266.

işittiğine, arkadaş olduğuna hatta daha ileri giderek evlendiğine inanmaya başlamışlardır.³⁸

İslam öncesi ıssız, terk edilmiş metruk toprakların cin sakinlerinin varlığına inanç yaygın olarak kabul edilmektedir. İfrata kaçan bu inanın izleri günümüze kadar gelmiş ve birçok insanın cin ve şeytan algısını etkilemiştir. Cin ve şeytana dair rivayetler ya bedevi Araplardan veya râviler yolu ile aktarıldığı açıktır.³⁹ Zira Kur'ân'da bu inanışlara dair herhangi bir katı delil bulunmamaktadır. İnsanlar anlam veremediği, bilmediği şeyler karşısında hemen görünmeyen varlıklarla ilişkilendirmeye çalışmış ve benzer sayısız şeytan ve cin hikayeleri ortaya çıkmıştır. Araplar Hz. Muhammed'in nübüvveti karşısında da benzer tutum sergilemiş ve ona çeşitli ithamlarda bulunmuşlardı. Hz. Muhammed'e şairlik isnad edilerek Kur'ân'ı ona şeytanların yazdırdığına inanmışlardır. Kur'ân-ı Kerim "*Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'ân'dır.*"⁴⁰ ifadeleriyle Mekkelilerin bu ithamlarını reddetmiştir. Araplarda bu algı olduğu için gelen vahyi de bu şekilde değerlendirerek peygambere cinlenmiş inancıyla yaklaşmışlardır. Ayrıca şeytanların semadan bilgi almak için kulak kabarttıklarını (istirâk-ı sem') ve aşırtdıkları bilgileri şair veya kâhinlere bildirdiği inancı hakimdir. Kur'ân-ı Kerim'in şeytanların naklettiği bilgilerden uzak olduğu ilgili pasajlarda şöyle ifade edilmektedir: "*Onu (ilâhî öğüdü) şeytanlar indirmedir. Bu onların yapacağı iş değildir, zaten buna güçleri de yetmez. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır.*"⁴¹ Sâffât Suresi 7-10 ayetlerinde ise "*Ve (onu) her türlü isyankâr şeytanî güce karşı koruduk. Onlar artık o yüce topluluğu dinleyemezler, (bölgeden) uzaklaştırmak için üzerlerine her yönden atış yapılır; ayrıca onlar (âhirette de) bitmez bir azaba çarptırılacaklardır. Ancak, (o yüce topluluktan) bir bilgi kırıntısı kapan olursa onu da delip geçen bir ışıık topu kovalar.*" Vahyin böyle iddialardan ve Hz. Muhammed'in şairlik ithamlarından uzak olduğu vurgulanmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Kur'ân-ı Kerim Arap toplumunun süre gelen şeytan anlayışına değinerek onların anlayacağı bir üslupla bu algılarının doğru olmadığına dikkat çekmektedir. Kur'ân'ın meseleyi bu şekilde izah etmesi Araplardaki bu algıyı kabul etmesinden değil; şeytana atfettikleri yanlış bilgiyi düzeltmek içindir. Zira İslam dini var olan kültürün varlık ve bilgi anlayışını göz önünde bulundurarak muhatabın anlayabileceği bir perspektiften mesajını iletmiştir. Bunu göz önünde bulundurarak meseleleri ele almak daha

³⁸ Râfiî, *Târîhu âdâbi'l- 'Arab*,1/234.

³⁹ Saadettin Merdin, *Cinler Bağlamında Teolojinin Mitolojiden Arındırılması*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 129.

⁴⁰ Yâsîn 36/69.

⁴¹ Eş-Şuarâ 26/210-212. Benzer ayetler için bk. el-Hicr 15/17-18; el-Cin 76/8-9.

makul ve anlaşılabilir izahlar yapılmasına olanak sağlayacaktır. İslam öncesi Arap toplumunda sözlü kültürle beraber ivme kazanmış cin ve şeytan hikayeleri o kadar ileri götürülmüş ki cin peygamberin varlığından dahi bahsedilmiştir. Rivayet kültüründe de fazlaca yer alan şeytana ve cine dair mesnetsiz sözler hala günümüzde dahi bilgi olarak aktarılabilmektedir.

Yaşanılan ruhsal durumları dış dünya ile ilişki kurmaya çalışan insan sebebini bilmediği şeyleri olağandışı durumlar ile anlamlandırmaya çalışmaktadır. Hurafeleri (boşinan) ile yaşayan insan elde olmayan edimlerini bilinçte ya da bilinçdışında aramak yerine çoğunlukla yaşadıklarını rastlantısal olaylarda aramayı seçmektedir.⁴² Yaşadığı şeylerin kökenini tespit edemediği için özellikle metafizik düzlemde bir karşılık bulma çabasında olmaktadır. Kadim kültürlerde olsun ya da ilkel kabile toplumlarında birbirine benzer durumlar yaşanmış ve bu durumlara psikik güçlerle cevaplar arandığı görülmektedir. Psikolojide insanın kişisel bilinçaltının en derin seviyesinde kolektif bilinçaltı bulunduğu düşüncesi yer almaktadır. Carl Gustav Jung (öl. 1961) bu bilinçaltının en temel faktörü olarak arketipleri görerek kalıtsal eğilimler ile kişinin hayatına yön verdiğini ifade etmektedir. Yani bir kişinin benzer durumlar ile karşılaşan ataları ile benzer şekilde davranmasını tetikleyen duygular, zihni deneyimleri kapsamaktadır.⁴³ Bunun yanı sıra nasıl ki sara, veba gibi hastalıklar şeytan gibi metafizik güçlerle ilişkilendirilmişse sanrılar gören insanlar için de benzer yaklaşımlar olmuş olabilir. Zira biyolojik veya psikolojik pek çok faktörün etkisiyle ortaya çıkabilecek sanrıların İslam öncesi Arap toplumu için ilmi olarak açıklanması mümkün değildi. Bu sebeple olağanüstü haller yaşadığını ifade eden insanlar cinlerle şeytanlarla ilişkilendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır ki bu durumda kolektif bilinçaltının bir sonucu gibi görünmektedir. Çünkü insan en basit düzeyde de olsa dış dünyasında ve iç dünyasında olan biten şeylere bir anlam verme gereksinimi duymaktadır. Günümüz dünyasında bir zamanların cin ve şeytanların sebep olduğuna inanılan hastalıkların sebepleri bilimsel çalışmalarla izah edilmektedir. İlmî çalışmalar arttıkça insanların algı düzeyleri değişebilmektedir.

SONUÇ

İslam öncesi Arap toplumunun evren anlayışının temellerinde görünmeyen varlıklar önemli bir yere sahiptir. Görülmeyen ve bilinmeyen neredeyse her şey

⁴² Sigmund Freud, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev. Şemsa Yeğin, (İstanbul: Payel Yayınları, 1996), 287.

⁴³ Duane P. Schultz - Sydney E. Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay, (İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2004), 646; Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinial, (İstanbul: Say Yayınları, 2001), 245.

için cin kavramı kullanılmıştır. Genel olarak ruhanî güçleri iki ana kategoride değerlendirerek iyi ve zararsız olanları melek, kötü ve zararlı olanları şeytan/ifrit/mârid olarak kabul edilmiştir. Şeytan tek bir anlama indirgenmeyerek pek çok durum onunla ilişkilendirilmiştir. Metafizik boyutta bir varlığı kabul edildiği gibi, insanları zemmetmek için olumsuz bir sıfat olarak da kullanılmıştır. İnsanın bilinci dışında varlığı kabul edilen şeytanların insanlar gibi yiyen, içen, üreyebilen varlıklar olarak tasavvur edilmiş ve çoğunlukta karanlıkta aktif olan ıssız, metruk, kaya ve mağara gibi yerlerde ikamet ettiği benimsenmiştir. Bu algı Araplara mahsus olmayıp kadim toplumlarda rastlanmaktadır. Özellikle sözlü kültürün hakim olduğu toplumlar da doğa üstü güçlerin varlığı çok daha belirgin olduğu gözlemlenerek benzer özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde yılan figürünün şeytanla ilişkilendirilmesi başta olmak üzere zarar verdiği kabul edilen çoğu hayvanın şeytan olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Özellikle bu algının bazı insanlarda devam etmesiyle hayvanlara karşı acımasızca davranışlar zuhur etmektedir.

Şeytan ile ilgili önemli tasavvurlardan biri de şairlerin şiirlerini şeytanları sayesinde yazabildiği inancıdır. Bu inançtan hareketle Hz. Muhammed'e de şairlik iddiasında bulunulmuş ve şeytanları vesilesiyle Kur'ân'ı dile getirdiği ileri sürülmüştür. Fakat Kur'ân bu asılsız iddiaları reddetmiştir; vahyin Allah katından korunmuş bir şekilde nazil olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle Kur'ân Arapların şeytana dair bu anlayışlarının yanlışlığına dikkat çekerek İslam inancıyla birlikte batıl inançlarını düzene sokmak istemiştir. Arapların doğaüstü varlıklara karşı tasavvurları İslam'ın gelmesiyle birlikte ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple o dönem cin ve şeytan inancının İslam'da aynı şekilde sürdürüldüğünü düşünmek doğru olmayacaktır. Çünkü Kur'ân'ın indiği toplumun ontolojisi ve epistemolojisi ile bir dil kullanmış olması Arapların zihin dünyasındaki şeytan ve cin kavramını onayladığı anlamına gelmemektedir. Aksine Kur'ân-ı Kerim şeytanlardan bahsederken onlara kutsiyet atfedilmeyeceğini, onların insanlar üzerinde hakimiyeti olmadığına ve insanlarla ilişki kuramayacağına dikkat çekmiş; gayba dair herhangi bilgiyi elde edemeyeceklerini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b.Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb. Arnavud vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Ali, Cevad. *el-Mufasssal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslam*. Beyrut: Dâru'l-Saki, 2001.

Âlûsî, Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd. *Buluğu'l-ereb fi marifeti ahvali'l-Arab*. Beyrut Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.

Ateş, Ali Osman. *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kari fi şerhi sahihi'l-Buhari*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Kitabu'l-hayevan*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.

Demirî, Muhammed b. İsa b. Ali. *Hayatu'l hayevanu'l kübra*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.

Dindi, Korkut. "Cahiliye Araplarında Uluhiyet Anlayışı". *İslam Öncesi Arapların Düşünce Dünyasında Cin ve Şeytanın Yeri*. ed. Mahfuz Söylemez. 79-96. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Sicistânî, *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhittin Abdulhamit. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Feyyumî, Muhammed İbrahim. *Tarihu'l-fikr ed-dinî el-Cahilî*. Kahire: Dâru'l-Fikr el-Arabî, 1994.

Freud, Sigmund. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*. çev. Şemsa Yeğin. İstanbul: Payel Yayınları, 1996.

Guiley, Rosemary. Ellen *The Encyclopedia Of Demons And Demonology*. New York: Visionary Living, Inc., 2009.

Günaltay, Şemsettin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinler*. sad. Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Izutsu, Toshihiko. *God and Man in The Quran*. Tokyo: Keio University, 1964.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*. thk. Sami b. Muhammed Selame. Riyad: Dâru Taybe, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvînî, *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. Mısır: Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1119.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan Davudî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1452.

Jung, Carl Gustav. *İnsan Ruhuna Yönelim*. çev. Engin Büyükinâl. İstanbul: Say Yayınları, 2001.

Maximilian, Rudwin. *The Devil in Legend and Literature*. La Salle, Illinois: The Open Court Publishing Company, 1959.

Merdin, Saadettin. *Cinler Bağlamında Teolojinin Mitolojiden Arındırılması*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi' u'ş-şahîh. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.

Râfiî, Mustafâ Sâdık b. Abdurrezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir. Târîhu âdâbi'l- 'Arab. Beyrut: Dâru'l -Kitabi'l-Arabî, ts.

Schultz, Duane P. - Sydney. *Modern Psikoloji Tarihi*. çev. Yasemin Aslay. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2004.

Seâlibi, Ebu Mansur. Fıkhu'l-luğa ve sirru'l-Arabiyye. thk. Abdürezzak el-Mehdi. Beyrut: İhyai't-Turas el-Arabi, 2002.

Şibli, Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah Ed-Dımaşki. Âkâmu'l-mercan fi ahkami'l-cân. thk. İbrahim Muhammed Cemil. Kahire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. Sünen-i Tirmizî, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.

Usta, İbrahim. *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Yılmaz, Ali. "Arap Edebiyatında Şeytanlı (Cinli) Şairler". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/2 (2002), 261-268.